

1. Egyszerű gyűrűk

Testek ideáljai

5.3.2. Állítás

Egy testnek csak a triviális ideáljai vannak: $\{0\}$ és önmaga.

Bizonyítás

Legyen T test és I ideálja T -nek, amely nem csak a nullából áll.

Ha $0 \neq s \in I$, akkor $1 = ss^{-1} \in I$, hiszen I ideál. Tehát minden $r \in T$ -re $r = 1r \in I$. Ezért $I = T$. $\square$

HF: Ferdetestnek minden balideálja és jobbideálja triviális.

5.3.1. Definíció

Az R egyszerű gyűrű, ha pontosan két ideálja van: 0 és R .

Főpélda (5.3.3): (Ferde)test fölötti teljes mátrixgyűrű egyszerű.

8.7.10, 8.7.12: A teljes mátrixgyűrű balideáljainak leírása.

Kommutatív egyszerű gyűrűk

Tétel (5.3.9. Következmény)

Minden kommutatív, egységelemes, egyszerű gyűrű test.

Bizonyítás

Ha R kommutatív, egységelemes, egyszerű gyűrű és $0 \neq s \in R$, akkor $s = 1s \in (s)$ miatt az (s) ideál nem (0) , és így $(s) = R$.

Ezért $1 \in (s)$, vagyis van olyan $r \in R$, hogy $sr = 1$.

Tehát az s elem invertálható, és így R test. $\square$

Általánosítás (5.3.8. Tétel, NB)

Legyen R gyűrű, amelynek csak a két triviális balideálja van.

Ekkor R vagy ferdetest, vagy olyan prímelemű gyűrű, amelyben bármely két elem szorzata nulla.

Ideálok és nullosztók

Emlékeztető (2.2.27. Definíció)

Ha R gyűrű, $r, s \in R$ egyik sem nulla, de $rs = 0$, akkor r baloldali, s jobboldali nullosztó.

5.3.7. Lemma

Legyen $r \in R$ rögzített. Ekkor $\{x \in R : xr = 0\}$ balideál,

pontatlanul: az „ r -hez tartozó” bal nullosztók balideált alkotnak.

Bizonyítás

Ha $xr = 0$ és $yr = 0$, akkor nyilván $(x \pm y)r = 0$.

Ha $xr = 0$ és $s \in R$, akkor pedig $(sx)r = s(xr) = s0 = 0$. $\square$

Elnevezés: Ez az r elem bal oldali *annullátora*. Fontos szerepet játszik a balideálmentes gyűrűk leírásában.

2. Faktorgyűrű

Faktorcsoporthat

Állítás

Minden ideál alkalmas gyűrűhomomorfizmus magja.

Ismétlés

Legyen G kommutatív csoport a $+$ műveletre. Ha N részcsoporthat G -ben, akkor tehát normálosztó is. A G/N faktorcsoporthat elemei az N szerinti mellékosztályok (ezek a $g + N$ halmazok, ahol g befutja G -t).

Az összeadás: $(g_1 + N) + (g_2 + N) = (g_1 + g_2) + N$. A G/N csoport *egységeleme* az $N = 0 + N$ mellékosztály, a $g + N$ *inverze* $(-g) + N$. A $\psi : g \mapsto (g + N)$ leképezés a *természetes homomorfizmus* G -ből G/N -re. Ennek *képe* az egész G/N , *magja* N .

Faktorgyűrű

Állítás

Ha I ideál R -ben, akkor az R^+ / I^+ faktorcsoporthat értelmezhető gyűrű-szorzás úgy, hogy a természetes homomorfizmus gyűrűhomomorfizmus legyen. Így az R/I faktorgyűrűt kapjuk.

Bizonyítás (lásd az 5.2. szakasz elején)

Legyen $(r_1 + I)(r_2 + I) = r_1 r_2 + I$. Be kell látni, hogy *jóldefiniált*.

Azaz ha $r_1 + I = r'_1 + I$ és $r_2 + I = r'_2 + I$, akkor $r_1 r_2 + I = r'_1 r'_2 + I$.

$r_1 + I = r'_1 + I \implies r_1 - r'_1 \in I$ és $r_2 + I = r'_2 + I \implies r_2 - r'_2 \in I$.

De akkor $r_1 r_2 - r'_1 r'_2 = r_1(r_2 - r'_2) + (r_1 - r'_1)r'_2 \in I$, hiszen $r_2 - r'_2 \in I$ és $r_1 \in R$ miatt $r_1(r_2 - r'_2) \in I$, ugyanígy $(r_1 - r'_1)r'_2 \in I$.

HF: Igazak erre a szorzásra a gyűrűaxiómák (szorzás asszociativitása, mindkét oldali disztributivitás);

az $r \mapsto r + I$ természetes homomorfizmus szorzattartó is. □

Számolás a faktorgyűrűben

Állítás

$\mathbb{Z}/(n) \cong \mathbb{Z}_n$.

$$a + (n) = b + (n) \iff a - b \in (n) \iff n \mid a - b \iff a \equiv b \pmod{n}.$$

Vagyis két szám akkor van ugyanabban a mellékosztályban, ha n -nel osztva ugyanazt a maradékot adják.

Ezért az összes különböző mellékosztály: $0 + (n), 1 + (n), \dots, n - 1 + (n)$.

Állítás: A $\psi : k \mapsto k + (n)$ bijekció izomorfizmus $\mathbb{Z}_n \rightarrow \mathbb{Z}/(n)$.

Szorzáttartás: $k_1 *_n k_2$ a $k_1 k_2$ maradéka modulo n .

Vagyis $\psi(k_1 *_n k_2) = k_1 *_n k_2 + (n) = k_1 k_2 + (n)$.

Másrészt $\psi(k_1)\psi(k_2) = (k_1 + (n))(k_2 + (n)) = k_1 k_2 + (n)$.

Azaz $\psi(k_1 *_n k_2) = \psi(k_1)\psi(k_2)$. Összegtartás hasonló, HF. □

$0, 1, \dots, n - 1$ egy reprezentánsrendszer az (n) ideál szerint.

Példa polinomgyűrű faktorára

5.2.6. Állítás

„Számítsuk ki” az $\mathbb{R}[x]/(x^2 + 1)$ faktorgyűrűt. $I := (x^2 + 1)$.

$$f + I = g + I \iff f - g \in I \iff x^2 + 1 \mid f - g.$$

Vagyis két polinom akkor van ugyanabban a mellékosztályban, ha $x^2 + 1$ -gyel osztva ugyanazt a maradékot adják.

A lehetséges maradékok a legfeljebb elsőfokú polinomok. Így az összes különböző mellékosztály: $(a + bx) + I$ ($a, b \in \mathbb{R}$).

Példa: Mi lesz $x + I$ négyzete?

$$(x + I)(x + I) = x^2 + I = -1 + ((x^2 + 1) + I) = -1 + I.$$

$$\text{HF: } ((a + bx) + I) + ((c + dx) + I) = ((a + c) + (b + d)x) + I.$$

$$\text{HF: } ((a + bx) + I)((c + dx) + I) = ((ac - bd) + (ad + bc)x) + I.$$

Azaz $a + bi \mapsto (a + bx) + I$ izomorfizmus $\mathbb{C} \rightarrow \mathbb{R}[x]/(x^2 + 1)$.

A homomorfizmustétel

5.2.5 Homomorfizmustétel

Ha $\varphi : R \rightarrow S$ gyűrűhomomorfizmus, akkor $\text{Im}(\varphi) \cong R/\text{Ker}(\varphi)$.

Bizonyítás: Nyilván $\text{Im}(\varphi)^+$ és $R^+/\text{Ker}(\varphi)^+$ izomorf csoportok. Ellenőrizni kell, hogy ez a megfeleltetés szorzattartó is (HF).

Két alkalmazás

- (1) $R = \mathbb{Z}$, $S = \mathbb{Z}_n$, $\varphi(k) = k$ maradéka mod n .
Itt $\text{Im}(\varphi) = \mathbb{Z}_n$ és $\text{Ker}(\varphi) = (n)$, ezért $\mathbb{Z}/(n) \cong \mathbb{Z}_n$.
- (2) $R = \mathbb{R}[x]$, $S = \mathbb{C}$, $\varphi(f) = f(i)$ (φ az i behelyettesítése).
Itt $\text{Im}(\varphi) = \mathbb{C}$ és $\text{Ker}(\varphi) = (x^2 + 1)$, ezért $\mathbb{R}[x]/(x^2 + 1) \cong \mathbb{C}$.

Megjegyzés: Ez csak akkor működik, ha $\mathbb{C}$ már ismert! Ha meg akarjuk konstruálni $\mathbb{C}$ -t (vagy más testeket), akkor érdemes a faktorgyűrűt használni.

3. Test, mint faktorgyűrű

Négyelemű test

5.2.10 Gyakorlat

A $\mathbb{Z}_2[x]/(x^2 + x + 1)$ faktorgyűrű négyelemű test.

Az $x^2 + x + 1$ -gyel való osztási maradék legfeljebb elsőfokú.

$I = (x^2 + x + 1)$, $O = 0 + I$, $E = 1 + I$, $A = x + I$, $B = (x + 1) + I$.

+	O	E	A	B
O	O	E	A	B
E	E	O	B	A
A	A	B	O	E
B	B	A	E	O

*	O	E	A	B
O	O	O	O	O
E	O	E	A	B
A	O	A	B	E
B	O	B	E	A

Példa: $AB = (x + I)(x + 1 + I) = (x^2 + x) + I = 1 + I = E$,

mert $x^2 + x = 1 + (x^2 + x + 1)$ és $x^2 + x + 1 \in I$

(azaz $x^2 + x$ -nek az $x^2 + x + 1$ -gyel való *osztási maradéka* 1).

Test, mert a táblázat szerint $A^{-1} = B$, $B^{-1} = A$, $E^{-1} = E$.

A faktorgyűrű mikor test

5.2.9. Állítás

Ha T test és $f \in T[x]$, akkor a $T[x]/(f)$ faktorgyűrű akkor és csak akkor *test*, ha f *irreducibilis* T fölött.

Elemi bizonyítás

Ha $f = gh$ nemtriviális felbontás, akkor $(g + (f))(h + (f))$ nulla, vagyis $T[x]/(f)$ nem nullosztómentes, és így nem is test.

Ha f *irreducibilis*, akkor legyen $g \in T[x]$, ahol $g + (f)$ nem nulla. Azaz f nem osztója g -nek, és mivel f irreducibilis, $(f, g) = 1$. Ezért $fp + gq = 1$ alkalmas $p, q \in T[x]$ polinomokra. Innen $(g + (f))(q + (f)) = 1 - fp + (f) = 1 + (f)$, hiszen $f \mid fp$ miatt $-fp + (f)$ nulla. Beláttuk tehát, hogy $q + (f)$ inverze $g + (f)$ -nek, hiszen $1 + (f)$ a $T[x]/(f)$ faktorgyűrű egységeleme. $\square$

A faktorgyűrű mikor egyszerű

Második, elegáns (számlásmentes) bizonyítás

Tegyük föl, hogy f irreducibilis, és legyen $T = T[x]/(f)$. Elég belátni, hogy R egységelemes, nullosztómentes és egyszerű, hiszen tudjuk, hogy minden ilyen kommutatív gyűrű test. Nyilván $1 + (f)$ egységelem. Ha $(g + (f))(h + (f))$ nulla R -ben, akkor $gh \in (f)$, azaz $f \mid gh$. Mivel $T[x]$ alaptételes, minden irreducibilis eleme prím. Ezért vagy $f \mid g$ vagy $f \mid h$. Az első esetben $g + (f)$, a másodikban $h + (f)$ lesz a nullelem R -ben. Ha $I \triangleleft R$, akkor álljon J azokból a $g \in T[x]$ polinomokból, melyekre $g + (f) \in I$. Ez ideál $T[x]$ -ben, ezért főideál: $J = (h)$. Nyilván $(f) \subseteq J$, ezért $h \mid f$. Mivel (f) irreducibilis, vagy h egység, így $I = R$, vagy az f -nek egységszerese, és I az R nulla ideálja. $\square$

(J az I teljes inverz képe a természetes homomorfizmusnál.)

Polinomok „nemlétező” gyökei

Példa

A $z^2 + 1$ -nek nincs gyöke $\mathbb{R}$ -ben, de i -vel kényelmes számolni. Ezért bevezettük $\mathbb{C}$ -t, az $\mathbb{R}$ egy *testbővítését*. A bevezetés egy lehetséges módja a következő.

- (1) Tudjuk, hogy $\mathbb{R}[x]/(x^2 + 1)$ izomorf $\mathbb{C}$ -vel, és $a + bi$ -nek az $a + bx + (x^2 + 1)$ mellékosztály felel meg. Így az $a + (x^2 + 1)$ alakú mellékosztályok $\mathbb{R}$ -rel izomorf résztestet alkotnak, az i -nek megfelelő elem $x + (x^2 + 1)$.
- (2) *Definiáljuk* $\mathbb{C}$ -t $\mathbb{R}[x]/(x^2 + 1)$ -nek, és igazoljuk, hogy test.
- (3) *Azonosítsuk* $a \in \mathbb{R}$ -et $a + (x^2 + 1)$ -gyel, és mutassuk meg, hogy ezek az elemek $\mathbb{R}$ -rel izomorf résztestet alkotnak.
- (4) *Definiáljuk* i -t $x + (x^2 + 1)$ -nek, és lássuk be, hogy ez gyöke a $z^2 + 1$ polinomnak.

Testbővítés konstrukciója

6.4.3. Tétel

Ha K test, és s egy K fölött irreducibilis polinom, akkor *létezik* olyan L test, amelyben K résztest, és amelyben az s polinomnak már *van gyöke*.

Bizonyítás

Legyen $L = K[x]/(s)$, ez test, mert s irreducibilis. A $k \mapsto k + (s)$ megfeleltetés nyilván művelettartó és injektív. Ezért a $k + (s)$ elemek ($k \in K$) a K -val izomorf résztestet alkotnak L -ben. Végezzük el a $k = k + (s)$ azonosítást (az azonosítás precíz részleteit lásd Kiss-jegyzet, 361. oldal). Legyen $\alpha = x + (s) \in L$. Be kell látni, hogy α gyöke s -nek. Ezzel a bizonyítást be is fejezzük majd.

Gyök a bővítésben

Bizonyítás (folytatás)

Legyen $s(z) = k_0 + k_1z + \dots + k_nz^n \in K[z]$. Az s -et $L[z]$ -beli polinomnak képzeljük, hogy α -t helyettesíthessünk. Ezért s együtthatói a (k_j -vel azonosított) $k_j + (s)$ elemek. Így $\alpha = x + (s)$ miatt $s(\alpha) = (k_0 + (s)) + (k_1 + (s))(x + (s)) + \dots + (k_n + (s))(x + (s))^n = k_0 + k_1x + \dots + k_nx^n + (s) = s + (s) = (s)$, vagyis a $K[x]/(s)$ faktorgyűrű nulleleme. Ezért α tényleg gyöke az s polinomnak. $\square$

A $\mathbb{Z}_2[x]/(x^2 + x + 1)$ négyelemű testben $E = 1 + (x^2 + x + 1)$, $0 = (x^2 + x + 1)$, $A = x + (x^2 + x + 1)$, $B = x + 1 + (x^2 + x + 1)$.

Azonosítás: $O \leftrightarrow 0$, $E \leftrightarrow 1$, $z^2 + z + 1 \leftrightarrow Ez^2 + Ez + E$. Az $\alpha = A$ elem tényleg gyöke $Ez^2 + Ez + E$ -nek.

4. Karakterisztika, prímtest

Karakterisztika

Emlékeztető (2.2.19, 2.2.37)

Ha R gyűrű, $r \in R$ és $n \geq 0$ egész szám, akkor nr azt jelenti, hogy r -nek n példányát összeadjuk.

Ha $n < 0$, akkor nr a $(-n)r$ ellentettje (ami $(-n)(-r)$ is).

Ez R additív csoportjában a „hatványozás” (többszörös).

5.8.1. Állítás, 5.8.2. Definíció

Tegyük föl, hogy R nullosztómentes gyűrű. Ekkor vagy

- (1) van olyan $p \in \mathbb{Z}$ prímszám, hogy $pr = 0$ minden $r \in R$ -re, ekkor R karakterisztikája p , vagy
- (2) tetszőleges $0 \neq r \in R$ és $0 \neq n \in \mathbb{Z}$ esetén $nr \neq 0$, ekkor R karakterisztikája 0 .

Valójában R^+ elemeinek *rendjeit* írjuk le.

Karakterisztika: bizonyítás

Bizonyítás

Tegyük föl, hogy $0 \neq r \in R$ és $0 \neq n \in \mathbb{Z}$, melyre $nr = 0$. Az R^+ additív csoportban az elemrend jele $o(r)$. Tehát n „jó kitevője” (jó együtthatója) r -nek, és így $m = o(r) \mid n$. Persze $mr = 0$. Ha $s \in R$, akkor $0 = (mr)s = r(ms)$. Mivel R nullosztómentes és $r \neq 0$, innen $ms = 0$ adódik. Tehát $o(s)$ véges, és osztója $m = o(r)$ -nek. Az r és s szerepét kicserélve $s \neq 0$ esetén $o(s) = o(r) = m$.

Az (1)-hez már csak azt kell megmutatni, hogy m prímszám. Tegyük föl, hogy $m = ab$, ahol a, b pozitív egészek. Ekkor

$$0 = (mr)r = (ar)(br).$$

Mivel R nullosztómentes, $ar = 0$ vagy $br = 0$. Az első esetben $m = o(r) \mid a$, vagyis $a \mid m$ miatt $a = m$. A második esetben ugyanígy kapjuk, hogy $b = m$. Ezért m tényleg prímszám. $\square$

A Frobenius-endomorfizmus

5.8.4. Tétel

Legyen R kommutatív, p karakterisztikájú gyűrű, ahol p prím. Ekkor R -ben tagonként lehet p -edik hatványra emelni:

$$(r + s)^p = r^p + s^p \quad (r, s \in R).$$

Ezért a $\psi(r) = r^p$ leképezés gyűrűhomomorfizmus R -ből R -be.

Neve: *Frobenius-endomorfizmus*. Ugyanez az állítás érvényes p hatványaira is.

Endomorfizmus: önmagába képző homomorfizmus.

ψ szorzattartása nyilvánvaló, mert R kommutatív. Az összegtartás a *binomiális tételből* következik. Elemi számelmélet: $\binom{p}{j}$ osztható p -vel, ha $0 < j < p$.

A p^k -ra emelés ψ^k (k tényezőös kompozíció). $\square$

Prímtest p karakterisztikában

5.8.7. Tétel

Legyen T egy $p > 0$ karakterisztikájú test, e az egységelem.

Ekkor $P = \{0, e, 2e, 3e, \dots, (p-1)e\}$ $\mathbb{Z}_p$ -vel izomorf résztest, amely T minden résztestének része (*legsűkebb résztest*).

A legsűkebb résztest neve: P a T *prímteste*.

Bizonyítás

Mivel $e \neq 0$ de $pe = 0$, az e elem rendje p . Ezért P részcsoport és $m \mapsto me$ izomorfizmus $\mathbb{Z}_p^+$ és P^+ között.

Ez tartja a szorzást is: $(me)(ne) = (mn)e^2 = (mn)e$.

Legsűkebb: Legyen $K \leq T$ résztest. Ekkor $K \neq \{0\}$, és így $K^\times$ részcsoportja $T^\times$ -nek. Ezért T egységeleme, $e \in K$. Így $P \subseteq K$. $\square$

Prímtest 0 karakterisztikában

5.8.7. Tétel

Legyen T egy 0 karakterisztikájú test, e az egységelem.

Ekkor $P = \{(me)/(ne) : m, n \in \mathbb{Z}, n \neq 0\}$ egy $\mathbb{Q}$ -val izomorf résztest, amely T minden résztestének része (*prímtest*).

Bizonyítás

Mivel $e \neq 0$ és a karakterisztika 0 , az e elem rendje végtelen. Ellenőrizni kell, hogy $\psi : m/n \mapsto (me)/(ne)$ jóldefiniált, és izomorfizmus $\mathbb{Q}$ és P között.

Művelettartó: nyilván. Jóldefiniált: $m/n = u/v \implies (me)/(ne) = (ue)(ve)$ **HF**.

Továbbá $ne \neq 0$ ha $n \neq 0$, mert e rendje végtelen.

Szürjektív: nyilván. Injektív: elég, hogy $\text{Ker}(\psi) = \{0\}$. Ha $(me)/(ne) = 0$ akkor $me = 0$, ezért $m = 0$ mert $o(e) = \infty$.

Legsűkebb: mint a p karakterisztikájú esetben. $\square$